

Pilk Richard Viidalepa perekonnaloole ja kodukohale

Urve Buschmann

Richard Viidalepp sündis 23. jaanuaril 1904 Järvamaal Nurmsi külas samas Jalapuu talus, kus mina 30 aastat hiljem tema peremehest venna Arvedi (Arvi) tütrema ilmavalgust nägin. Perekonnanimede panemise ajal said Jalapuu omad Sargvere mõisahärra haldusest saksapärase nime Widebaum, mis hiljem Viidebaumiks mugandus. 1935. aastal eestistasid Jalapuul sündinud vennad Felix, Richard ja Arved perekonnanime Viidalepaks. Kas sel ajal laiemas sugulasteringis mingi ühine nimevariant üldse kõne alla tuli, ei ole tänaseks teada, aga meie sugupuust leiab nii Viidebaume kui ka mitmeid sellest tuletatud variante.

Nurmsi asub enam-vähem poolel teel Tallinnast Tartusse. Veel enne viimast sõda oli seal üle 30 talu ja palju saunakohti. Külas oli tuuleveski, mis hiljem tühjana seisis, kui Hindrekjaani tallu rajati aurujõul töötav sae- ja jahuveski, vabatahtliku tuletõrjeseltsi tegususest andis tunnistust täisvarustusega pritsikuur, küla Paide-poolse tähise juures asus koloniaalkauplus ja üsna viimaste majapidamiste vastas sepikoda. Meierei, postkontor ja vallamaja Mäekülas ning Sargvere kool olid ka kaugema nurga rahvale vaid paari-kolme kilomeetri kaugusel.

Jalapuu oli üks vähestest, kui mitte ainuke põlistaludest, mis oli alati olnud ühe ja sama perekonna pidada. Vana pikk maja, milles olid otsakuti kaks üsna ruumikat kambrit, rehetuba, rehealune ja laut, seisis keset küla otse Tallinna-Tartu maantee ääres. Põllud algasid teisel pool maanteed ja ulatusid pika ribana kuni riigimetsa sakilise lindini. Umbes sada meetrit majast oli põllu sees suur viljaküün ja selle juurest laskus põlluvahetee madalasse nõkku, et siis veidi kõrgemale Kirikumäele ronida.

Seal oli suurtest maakividest laotud ristkülik, arheoloogide jaoks Nurmsi tarandkalme (2. saj algusest 4. saj lõpuni pKr). Muidugi oli muinasaja kalme keset kodutalu põldu puhas juhus, ometi meeldib mulle pidada seda tähenduslikuks: olime tulnud juba ammu valmis maailma, iidsest ajast sisseelatud paika.

Arvatavasti 1910. või 1911. aastast on pärit esimene pilt Jalapuu talust. Väikesel kopli poolt võetud fotol seisavad käest kinni hoides kaks karvamütsides poisiklutti: nooremad perepojad Arved ja Richard, esimene silma järgi nii kolme-nelja-aastane, teine umbes seitsmeline. Talust on näha kaks õlgkatusega palkhoonet, ilmselt kuur ja ait, kõrge kooguga kaev õuel ning tagaplaanil pikk rehielamu koos pae-kivist laudaga. Mis oli ja kes elasid seal enne, kui vanim vendadest Felix fotoaparaadiga klõpsutama hakkas, selles on püüdnud selgust saada just Richard. Toetun siin tema kirjadele 1970. aastatest, millal tekkis laiem huvi “juurte” otsimise vastu.

8. oktoober 1976:

[---] Täna ma vaatasin niisugust Järva-Peetri koguduse personaalraamatut, kus perekonnanimed on ka juba olemas, see on 1894.–1898. aastate kohta.

Neid kirikuraamatuid on mitmet moodi peetud, mõnes on kõik sissekanded tehtud kronoloogiliselt aastate ja kuude viisi. Aga täna vaadates oli järjestus mõisate ja eesnimede järgi, s.t kõik Jaanid, Jürid jne on koos. Ja selgus, et Jaani-nimelisi Viidebaume oli kolm, Jürisid – 4, Preedikuid – 3, Juhaneid, Jakobeid, Hansusid ja Adosid – igaiht üks. Üks Jüri Viidebaum (sünd 1862) oli abiellunud Ann Viidebaumiga (sünd 1866), mõlema isanimi oli Jaan. Üldse on Viidebaumide nimevalik olnud üsna piiratud. [---]

Ühest teisest raamatust olen välja märkinud nais-Viidebaumide eesnimesid. Anna ja Ann korduvad sageli. Veel esinevad Maria, Leena, Miina, Liisa, Juuli ja Juula, Eeva, Elts. [---]

Et selget pilti luua sugulusvahekordadest, tuleb veel palju tööd teha.

2003. aastal alustas Viidebaumide sugupuu koostamist Peep Sõmera, kes tellis Eesti Isikuloo Keskuselt vastava uurimuse. Paraku on selle andmetes vasturääkivusi ja mitmed suguvõsa elujõulised liinid kas puuduvad hoopis või on näidatud katkenutena. Selge on, et 1722. a rajatud Sargvere mõisa täielikult säilinud hingeloendite ja Järva-Peetri koguduse personaalraamatute andmeil võime suguvõsa dokumenteeritud lugu alustada umbes 1717. aastal sündinud ja enne 1796. aastat surnud Jalapuu Jürist ja tema naisest Elsust (elanud oletatavasti 1730–1761). Jüri ja Elsu lapsed olid Jaan, Mari, Eeva ja Jüri (u 1771–1843). Viimane on hilisemas registris ka perekonnanimega Widebaum.

Foto 1. Jalapuu talu 1936. aastal. Richard Viidalepa foto perekonnakogust.

Jalapuu pered ei ole oma aja arusaamade järgi kunagi olnud väga lasterikkad, kuid neil on ikka olnud poisteõnne, mistõttu “talunr 7” jäi põlvest põlve ühe perekonna pidada. Küllap võime teha ka järelduse, et mõisal polnud põhjust neilt halva töö või elukommete pärast kohta käest võtta.

1811. a Sargvere mõisa hingeloendis on Jalapuu järgmiseks peremeheks Jaan (u 1760–1819). Jaan oli kaks korda abielus, esimesest abielust oli poeg Mart. Teise naise Eevaga olid pojad Jalapuu Toomas ja juba perekonnanimega Viidebaum pojad Kaspar, Ants, Jüri ja Jaan ning tütreid Els ja Eeva.

Kaspar suri umbes 30-aastaselt ja tal oli üksainus poeg Jaan (Parmu Jaan), kes elas kas Parmu talus või saunas, kus 1861. aastal sündis ka pojapoeg Jüri. Viimane käis leeris Kosel, oli noore mehena Kärddlas parun Ungern-Sternbergi toapoisiks ja töötas hiljem Kreenholmi vabriku Tallinna osakonnas. Jüri lastest siirdusid välismaale Johanna Helene ja Georg Karl, pannes aluse suguvõsa Ameerikas ja Soomes elavatele harudele. Viimases on tänu igas põlves sündinud poegadele praeguseni käibel perekonnanimi Viidebaum.

1834. a hingeloendi järgi oli III põlvkonna peremeheks Jaani poeg Jüri (sündinud u 1802, surnud 27. veebruaril 1863), kelle naiseks on märgitud Wene Jani Tonnu Ann (1802–1868). Nende lapsed olid Eeva (1823–1887), Jaan (1826–1869), Aadu (u 1833; võeti 1853. aas-

tal liisuga nekrutiks ja ei ole teada, kas ta sai surma Krimmi sõjas või ei pidanud vastu 25 aastat “tsaari teenistuses”), Preedik, Mari (sündinud 1841, suri Rakveres, kuid surmaaeg teadmata) ja Jakob (1843–1927).

Kui vanaperemees suri, elas kodutalus kolm poega, neist Jaan ja Preedik koos naistega. Hingeloenditest on näha, et Jaani ja Mari abielu oli ja jäigi lasteta, aga Preedikul oli juba siis poeg ja tütar. Nii saabki järgmiseks peremeheks Preedik Viidebaum (kirikuraamatutes kirjas ka Fridrig, Friedrig, Predik, sündinud 4. septembril 1835 ja surnud 25. juunil 1896), Richard Viidalepa vanaisa ja tema laste Jaani ja Imme, õepoeg Felix Ausi ning vendade laste Antsu ja Aino, Urve, Tõnu, Mare ja Irja Viidalepa vanavanaisa. Siitpeale on meil juba mälestuste mälestusi.

21. juulil 1973 saadetud kirjas seletab Richard Preediku perekonnalugu:

Kui tagasi jõudsin, olen veel lehitsenud Otto Viidebaumi [Richardi onupoeg, hilisema perekonnanimega Viide – U. B.] kirjapanekuid. Väga palju on ta kuulnud oma emalt, kuid ka teistelt vanematelt isikutelt.

Jalapuu vanaisa naiste kohta on öeldud seal niiviisi:

Jalapuu vanaisa (Preedik) abiellus I korda Prandi kõrtsi tüdrukuga; neil (olid) lapsed: Jüri, Katta, Anna, Jaan, Juuli.

II korda abiellus Thomsoni Kaiega (saun olnud Otsa-Hindreku koplis), lesega, ka mitme lapsega [Kirikuraamatute järgi oli see teine naine Kai Rosenbaum].

Esimene naine olnud Riimaa inimene, neid olnud neli öde – üks mehel Pajusis – Kaasiku t. Gutman, II Vodjal Sammelil, III vanaisal, IV olnud lapsega tüdruk. – Vana Sammel ütelnud: “Naise matan – vasika tapan, teise võtan – lehma saan.” –

Siit saab selgeks, mismoodi sugulus oli nende Pajusi Gutmannidega, kes laatade ajal Jalapuul käisid.

Suguvõsauurimusest (2003) saab lugeda ka vanavanaema nime ja eluaastad: Mari Aavik, sündinud 15. jaanuaril 1837 Laimetsas, surnud 8. mail 1876. Ka on seal märgitud kaks tütart, keda Otto ei ole nimetanud: Leena (sündinud 20. septembril 1864, abiellus Jaan Toimetajaga) ja 1872. aastal kuuapäevasena surnud Maria. Koguduse- raamatud näitavad, et Preediku ajal elasid talus ka tema õde Eeva oma abikaasaga ning Jakob, kelle Karlist poeg hingeloendite järgi

Foto 2. Julie Emilie Viidebaum, Arvi, Lilli, Jaan ja Richard. Felix Viidebaumi foto perekonnakogust. Umbes 1910.

samuti Jalapuul sündis. Kes ütleks, kuhu nad kõik seal mahtusid? Kas talu juures oli ka mingi saun? Teadjad ja vastajad on ammuilma teisel pool...

Neljandast põlvkonnast väärribki esiletõstmist Preediku noorim vend Jakob (26. detsember 1843 – 18. november 1927), kes sai Pilstveres neli talve õpetust koolmeistritööks ning oli pidevalt tegutseva Sargvere kooli esimene õpetaja. Richard on teda tema viimasel eluaastal usutlenud. Sealt selgub, et õppetöö algas Jalapuul 1867. aastal. Kooli algus langes paraku kokku suure õnnetusega: naabrid olid küünalde valmistamisel tulega hooletult ümber käinud ning mõlemad elamised põlesid maani maha. Jalapuu rahvas leidnud ajutise peavarju üleaedsete pool Kitsel. Kuna kooli oli hakatud looma just külarahva enda algatusel, võib uskuda, et koolitööks sobiva elamu ehitamisel saadi külast rohkemgi abi kui tuleõnnetuse korral tavaline. Koolis olnud esimesel aastal 16 poissi, 23 tüdrukut ja 51 ühepäevalist(?).

Koolmeistrile polnud mingisugust töötasu ette nähtud ja nii tuli leppida sellega, mida lapsevanemad pidasid vajalikuks anda. 1871. aastal eraldas mõis koolmeistrile siiski tüki maad. Ilmselt olid sissetulekud perekonnainimese jaoks liiga napid, sest Jakob pidas õpetajaametit viis ja pool aastat, seejärel pühendus Koigis talupidamisele. Jakobi pojatütar Ella-Eleonore Viimsalu on praegu, 2004. aastal vanim Viidebaumina sündinu (sündinud 1913) ning

temalt on 26. jaanuaril 2004 saadud järgmised täiendused neljanda põlvkonna loole:

Mingil ajal on Jakob elanud Sargvere vanas kruusaaugus, kus asus mitu sauna. Tema juures elanud ka pimedaks jäänud Preedik.

Preediku tütar Anna suri 27-aastaselt tiisikusse;

Kata (Katariina) abiellus Kroosinguga ja elas Keilas;

Juuli abiellus Braksi-nimelisega, elas Triigis, aga tuli vauuigi Jalapuule, kus ka suri.

Preedikul oli kaks poega: Jüri (sündinud 1859, surnud 1913 Tomski oblastis) ja kaheksa aastat noorem Jaan. Loomulikult oleks pidanud peremeheks saama vanem poeg, aga läks teisiti. Selgituseks jällegi Richardi kiri vend Arvile 27. septembrist 1977:

Armas Arvi! Tahtsin Sulle veel mõne sõna ütelda selle kohta, kuidas meie isast sai taluperemees. (On tõsi, et teise venna lapsed on tema kohta mõnikord halvasti ütelnud, nagu oleks ta Jüri "esimese sünni õiguse" ära võtnud jne). Aga kuidas oli lugu tõeliselt?

Arvatavasti oled Sinagi sellest kuulnud, et meie isa oli noores eas rätsepaks õppimas; sellest nähtub, et talu oli mõeldud vanemale pojale (Jürile), nooremast pidi saama käsitööliline – rätsep (asukohaga arvatavasti Nõmme saunakülas, kus juba ennegi oli töötanud üks Viidebaumi-nimeline sugulane). Kuid kerkis esile veel lisatingimus: et talu parandada, tuli see kõigepealt ära osta, kas või sissemaksu summaga endale kindlustada. Kuid sissemaksuks puudus raha. Pidi siis saaja ringi vaatama, kust seda summat saada. Kui Jüri oli omale pruudi vaadanud Venehindrekult, lasti vana Pärdi isa kaudu selgitada, kas Venehindreku peremees oma tütrele kaasavara annab. Kui saadi eitav vastus, soovitati Jüril vaadata naist kustki mujalt. On näha, et ka Jüri ja Väike-Anne vahekorras midagi ei klappinud, sest kuidas see muidu juhtus, et kümme päeva pärast abielu vormistamist sündis esimene poeg. Ja Jüri kutsuti elama Venehindrekule. Seega oli ta ise Jalapuu talust loobunud.

Noorem poeg Jaan oli rätsepaõpilane. See rätsep töötas üsna laialt, küllap tal abilisi ja õpilasigi oli mitu. Rätsepatöoga oldi õmblemas ka Esna külas. Vägaral oli Jaan näinud, et

seal oli mitu tütar, ja ühe neist endale valinud (kõige noorema). Kui veel selgus, et seal anti tütardele kaasavara, oligi asi otsustatud: Jaan tulgu ära rätsepa juurest, toogu Vägaralt naine ja saab taluperemeheks, ostu sissemaks tehakse naise kaasavaraga (100 rubla). Just see naise kaasavara oligi otsustava tähtsusega.

Palju tänu lahke öömaja eest!

Südamlikud tervitused!

Richard

Jaani abielu Julie Elise Rüsterniga sai teoks 10. märtsil 1891 ning samal aastal sõlmitakse "talukoha müümise eeskauba-leht":

*See talurendimaa koht N. 8¹ Sargvere vallas Järva kreisis Petre kihelkonnas. Jalapuu pere saab selle 1891. aastal ära müüdü ja kaupleb täna seda kohta **Jaan Wiedebaum, Prediku poeg**, Sargvere vallast.*

Ostja maksis käeraha kauba tegemise juures usutuseks sisse 100.- rubla hõbedad. Talukoha suuruseks on lepingus märgitud 43 dessatiini 416 ruutsülda nende rajade sees, mis aastal 1872 ja 1888 maamõetja-herra märkidega piiranud. Talu kogumaksumuseks oli 4400 rubla hõbedat, millest tuli peakontrahi allakirjutamise järel 400 hõberubla kohahinna vähenduseks sisse maksta. Ka sätestab leping:

Ostja võttab oma koha peale niipalju sellest krediit-kassa võlast, kui peamõisa jäüst krediitkassa poolest selle Jalapuu koha peale lubatud on täielikult seaduse põhjuse järel. Mis peale selles veel ostuhinnast mõisaga võlgu jääb, see on 1335 rubla hõbedad, peab koha ostja kahekümne (20) aasta jooksul ära tasuma. See võlg saab järelnimetud aastate peale ühetasa ära jätud, ja peab nende kaubeldud aastade sees maksetud olema. Ostja maksab selle summa ette, mis mõisaga võlgu jääb, 5 protsentisi iga aasta 1. märtsil ja 1. septembril.

Leping lõpeb:

Seda kohta võtab ostja vastu 23. aprillikuu päeval 1892. aastal.

Jaani võttis 24-aastaselt peremehekohustused enda kanda üsna ränkadel tingimustel. Mõisale ja krediitkassale võlgu jäänud tuhan-

ded pidid tulema tol ajal üsna kehval järjel olnud talust. Pole siis ime, et ta harjus iga kopikat, hiljem senti mitmeid kordi sõrmede vahel veeretama, enne kui raatsis välja anda. Paraku jõudis ta oma eluajal üle elada mitme riigikorra ja nende raha kukkumise. Veel saksa ajal leidis vend vana maja pööningul tuhlates räästa alt plekkkarbi tsaariaegsete paberrahadega, mis andsid meie poemängudele tükiks ajaks erilise sära.

Richardi kirjast loeme:

Ega meie isagi saamatu olnud – ta valiti varsti vallavanemaks ja koguni mitmel korral. Ja kui mõni teine vallavanem veel allkirja asemel kolm risti (xxx) tegi, võis tema allkirju anda ka vene keeles (olen ise neid dokumente näinud Keskarhiivis).

1932. aastal on Richard oma isalt üles kirjutanud, kuidas Peetri kihelkonnas vilja lõigati ja peksti. Seal on juttu ka esimeste nn lihtsirpide saamisest naisekodust Vägaralt ning nende juurdetellimisest Esna sepalt (vt Loorits 2000: 185–189).

Pärisemast Julie Elisest on vähe teada. Küllap sattus ta abielludes oma kodutalu Vägaraga võrreldes hoopis kehvematesse oludesse. Juba osundatud kirjas on sellest paar lauset:

Ega meie emal esialgu kerge olnud: talus oli palju rahvast (peremehe kolm öde, Mulla-Leena oma emaga, võõrasema mõne oma lapsega jne), ta pidi kõigiga läbi saama, ikka sõbralikku nägu näitama. Ja ta tuli sellega toime.

Jaanil ja Juliel oli neli last: Felix August (27. jaanuar 1892 – 4. juuli 1938), Lilli Juliette (? – 1980), Richard Voldemar (23. jaanuar 1904 – 3. juuni 1986), Arved Helmar (19. aprill 1907 – 6. veebruar 1998).

Vanaema suri 46-aastaselt, kui noorim poeg oli alles seitsmeaastane. Küllap oli põhjuseks mingi tõsine sisemine viga, aga paljudest siis maainimene sel ajal arstiabi otsis... Meie isa mäletas seda, et nende ema tõusnud voodis istukile, tal tulnud suust verd ja siis ta heitnudki hinge.

Aasta pärast kosis vanaisa Jaan Koigi Suurkülalt onu Jakobi naabertalust Jaanimardilt endast 20 aastat noorema Elfriede Eulalie Sardise. Noorik oli väikest kasvu, tõmmu ja kuivetu, peente näojoonte ja tiheda kräsupeaga – pulmapildi järgi ilus inimene. Ainult et teda ei huvitanud karvavõrdki ei tema enda välimus ega kodu korrashoid.

“Ema eest ta meile küll ei olnud,” ütles isa oma lapsepõlvest rääkides.

Jalapuu selle põlvkonna lapsed alustasid kooliteed Nurmsis ja jätkasid Paides ning arvata-vasti olid sel ajal mõne ettevõtliku naisterahva pool kostilisteks. Ühel pildil on juba täismehemõotu Felix koos koolivormis Lilliga.

Richardi ja Arvedi elus oli kindlasti erakordselt tähtis roll neist tunduvalt vanemal vennal. Felixi meisterdatud mängupüssid näevad fotodel välja nagu päris (eriti tänu sellele, et püssikandjad on pildistatud koos koeraga) ja tema särav andekus tehniliste imeasjade alal (omatehtud fotoaparaat, naabertallu tõmmatud sideliin või gümnaasiumi lõpuklassis konstrueeritud lennuki joonised) tõstis emata jäänud väikevennad eakaaslaste hulgas tehtud meesteks. Paraku kadus Felix kõigepealt Riia tehnikakooli, sealt Moskvasse ohvitseride kooli, edasi Esimese maailmasõja rindele, kust jõudis läbi Rumeenia kodumaale just Vabadussõtta.

Lilli elas pärast abiellumist oma mehe ja poeg Felixiga Paides ning nad eestistasid oma perekonnanime Kodanipork 1939. aastal Ausiks. Richard meenutas Lilli kalmul 1980. aastal, et just õde oli püüdnud väiksemate eest hoolt kanda ja maja kodusemaks muuta, koristades-kraamides ning tuppä rohelist oksid või põllulilli tuues.

Võorasema Elfriede (külarahva kõnepruugis Prita või Priidu) tegeles kõige parema meelega hobustega, ostes ja müües neid. Kunstnik Ants Viidalepa (Felixi 1921. a sündinud poja) mälestustes on värvikaid pilte maavanaemast, kes kahekümnendate aastate lõpul Paide turuplatsil meestekambas hobusekaupa teinud või maalt ratsahobusel nende hoovi kihutanud.

Foto 3. Võorasema Elfriede ja pereisa Jaan. Foto perekonnakogust.

Foto 4. Kolm venda: Felix, Arvi ja Richard 24. jaanuaril 1928 Paide külje all Kriileväljal laadapäeval. Foto perekonnakogust.

Pärast Vabadussõda sai Felixist Paide Telefonivõrgu ülem, agar ühiskonnategelane ja mitmete uute asjade “maaletooja” – esimene raadio, spordiväljak, ajakohased suusad ja uisud Paides jne. Viidebaumi/Viidalepa-vennad lävisid vanusevahet ja erinevatest huvidest hoolimata üsna tihedalt. Ants Viidalepp meenutab, et Richard elanud gümnaasiumi lõpuklassis ja ilmselt ka hilisemate kodukandi kogumisretkede ajal nende pool ja olnud talle heaks kaaslaseks, kõigepealt muidugi suupillimänguuskuse tõttu, aga ka muidu oma mõnusa oleku ja lähedate juttude poolest. Tänu Felixile kuulis Nurmsi rahvas juba 1920. aastate teisel poolel ühel jõululaupäeval jumalateenistust Jalapuule toodud keerukast ja kogukast traatide, kastide ja kõlatorudega seadeldisest, mille nimi pidi olema raadio. Paraku jäi Felixi, hakkaja ja elurõõmsa inimese maine tee ootamatult lühikeseks: 1938. aastal sõitis ta Soome

Pyhäranta loodusravisanatooriumi, kust kahe nädala pärast tina-kirstus tagasi toodi.

Noorimat vendadest Arvedit (ta võttis hiljem pärisnimeks oma hüüdnime Arvi) kasvatati lapsest saadik kui noorperemeest ja peremees talt saigi, ehkki vastu isa tahtmist naisevõtt 1932. aastal selle kuue aasta võrra edasi lükkas. Suguvõsa teinud viimase hetkeni suuri pingutusi, leidmaks talutütrest kaasat, aga "poiss" ei andnud järele: polnud enam endised ajad. Pulmad peeti pruudikodus Mäemati kaupluses. Noorrahva elamine Jalapuul oli väikeses talli otsa ehitatud köögis ja toas, aga kui vanaperemees kohapaberid poja nimele kirjutas, soovis ta koos naisega ise sinna asuda ja noored kolisid vanasse majja.

Niimoodi sai Richardi ja tema õe-vendade sünnimaja ka meie pere laste lapsepõlvkoduks.

Jämedatest palkidest elamu madalast laudsest välisuksest sattu tulija väheldasse esikusse, kust otse pääses rehetuppa, aga pa-

Foto 5. Heinalised Peetri kihelkonna Mäo valla Nurmsi külas Vene-Jaani koplis. Vasakult: August Lätt (küljeli), Kustas Sagar, F. A. Viidebaum, Johannes Lätt (pasunaga), Elviine Freiberg (Paidest), Aliide Lätt ja Juuli Simmermann. Steen on improviseeritud, tuli silkude küpsetamiseks negatiivile joonistatud. Pildistanud Felix Viidebaum 1909. aasta suvel. Foto perekonnakogust.

Foto 6. Felix õpingupäevil Riia Polütehnilises Instituudis. Foto perekonnakogust.

remalt kambritesse. Kambreid oli kaks – eestuba ja tagatuba, lisaks oli ka savipõrandaga rehetuba poolenisti eluruumiks. Mõlemas krohvitud ja valgeks lubjatud seinte ja lagedega toas oli kaks kuue ruuduga akent. Põrandad olid paksudest värvimata plankudest, millest paljud jalad ja küürimisharjad olid oksakohad välja kulutanud. Eestoa vasakus nurgas oli pliit ja kohe selle kõrvalt läks uks rehetuppa. Et puude või hagudega prahti tuppa ei tassitaks, oli pliidisuu rehetoas reheahju kõrval. Nii pidi perenaine toitu tehes kahe ruumi vahet askeldama.

Eestuba soojendas pliidi soemüür, tagatoas oli sellele lisaks ka reheahju “keha”, mille taga oli peremehe-perenaise magamisase.

Foto 7. Richard Viidalepp jalgrattaga Türi kihelkonnas rahvaluule kogumise matkal. Foto perekonnakogust.

Ilmselt hiljem oli tagumisse tuppa ehitatud ka ümmargune raudahi. Mööbliks oli seal meie ema kaasavara, maanteepoolse akna all seisis jalaga Singeri õmblusmasin, eestois koondus tubane elu vana pika perelaua ümber, mille kohal konksu otsas rippus erinevatel aegadel kas gaasi- või elektrilamp. Seinte ääres oli paar puusängi, kus aastasulane ja -tüdruk talvel magasid.

Rehetoas tunnistasid tilluke aknasilm, madalad ukсед, sitikmused seinad ja parred endisaegseid ahteaegu. Meie lapsepõlves pesti rehetoas pesu, keedeti seepi ja seakartuleid ning segati valmis sigade-vasikate söök. Reheahju köeti külmal ajal toasoojaks, kord nädalas küpsetati seal laar leiba ja paar korda aastas õllelinnaseid.

Foto 8. Richard Viidalepp 1940. aastate teisel poolel. Foto perekonnakogust.

Rehetoas oli puutööpink, tarvilikud tööriistad, kirstud linade ja takkudega, pesupali, mitmes suuruses vannid, kaljaastja ning seintel nagides mustemate tööde riided. Rehetoa kõrvale jäid väikesed nn kommikud, ilmselt mingiteks panipaikadeks ehitatud ruumikesed, millest maantee poolsel oli aken ja laudpõrand – seal võis varem olla olnud mõne abielurahva magamispaik. Õuepoolsel ruumikesel oli välissein ainult allpool ja siseseinas asuv aken andis rehetuppa kasinat päevavalgust.

Rehetoast läks teine uks rehealusele – ehk nagu meil öeldi – *rõiale*: kõrgesse vahepealsesse ruumi, mis inimeste elamise poole laudast eraldas. Rehetoa ja rehealuse vaheseinaga lõppes hoone vana osa. Nii rehealune kui laut, aga ka toekas kolmeosaline kiviait elumaja vastas ning avar kõrge viljaküün teisel pool maanteed ehitati enne sõda meie isa ajal. Üksnes elumaja ootas veel oma järke.

Lapsepõlves elasime kahe pere õuel ja kui suhted Elfriedega olid jahedad, puhuti ka vaenulikud, siis vanaisa Jaan oli ka peremeheametist loobunud väärakas ja lugupeetud. Ta oli pikka kasvu ja oma ea kohta veel sirge mees, kandis enamasti kodukootud halli maavillast kuube ja pükse, kaelas oli tal mõnikord isegi soojal ajal paks villane sall ja peas tume läikiva nokaga müts. Kuiva ilmaga olid ta jalavarjudeks omatehtud pastlad, sügisel-kevadepäevadel säärsaapad ja talvel vildid. Ta oli tasakaalukas ja vähese jutuga ning ma ei mäleta, et

ta oleks kunagi häält tõstnud. Küll võis ta asja kaalunult ootamatult otsustavalt tegutseda, nagu see juhtus talu üleandmisel:

“Poiss, kas sul raha on?”

“On.”

“Siis sõidame kohe praegu Paidesse notari juurde.”

Neil aastatel jõudsid koju Jalapuule tolle aja kombel lahtised postkaardid Eesti erinevatest paikadest, kuhu kogumisretked keskmise venna olid viinud. Üks neist on tuntud pilt Richardist jalgrattaga, mille tagaküljelt saab lugeda:

Kodusele rahvale tervitusi Türi kihelkonnast!

Mul läheb siin veel mõned päevad. Näeb siis, kuhu edasi tuleb minna. Siinpool tehakse juba põlluheina. Seni olid ilmad väga kuumad ja kuivad. Eile tuli esim. korda tugev hoog vihma. Täna hüigla kange tuul. Säreveres elavaid kaugeid sugulasi lähen vaatama. Kõigile hääd soovides

Rix

Pilt on olnud albumi jaoks vajalikust pikem, seetõttu on kuupäev ära lõigatud. Olemasolevatest kaartidest selgub, et saatja ülesandeks on olnud koduse rahva kirjavara eest hoolt kanda – juttu tuleb kalendritest ja *Majasõbrast*. Ka antakse, nagu näiteski, teada, millist saaki on kuskil oodata ja kui kaugel ollakse põllutöödega. Ilmselt on saadud-saadetud ka pikemaid kirju, aga need on kolimis-tega kaotsi läinud.

Meie pere kõnepruugis oli folklorist Viidalepp ikka onu Rix, ka siis veel, kui ta vanuigi oma kirjadele juba “Richard” alla kirjutas. Ma mäletan teda niikaua, kui ma üldse midagi mäletan, sest ta käis suviti ikka Jalapuul, mõnikord oli koos perega ka pikemal puhkusel. Siis elasid nad vana maja tagakambris ja meie magasime lakas, või kui majas oli peenikest peret, siis olid ema-isa ees-toas. Need olid tõelised pühad, sest ema vaaritas iga päev maitsvaid toite, meie vennaga saime paremad riided selga ja käisime koos Tartu-rahvaga talu maadel ringi või mängisime onupoeg Jaaniga. Onu näitas meile taimi ja putukaid ning ta teadis nende nimed ja eluviisi. Mulle tundus, et loodus oli temale tõesti tähtis: mitmed tema toodud või saadetud raamatud olid just loodusest (Johannes Piiperi *Pilte ja hääli Eesti loodusest*, Sven Hedini *Seiklused Tiibetis* jt).

Foto 9. Tõnu Viidemann ja Urve Viidemann (Buschmann) lastena. Richard Viidalepa foto perekonnakogust. Umbes 1940.

Meil oli kodus palju omaaegseid kauneid lasteraamatuid, hoopis rohkem kui enamikus naabertaludes. On nüüd raamatutega kuidas on, aga päris kindlasti pole ka minuealistel linnainimestel oma lapsepõlvest nii suurt hulka fotosid kui mul. Onu pildistas igal aastal ja leidis selleks alati uue koha ja viisi. Nii näen ma end paari-kuusena ema-isaga või paariaastasena lihavõttelaual pajuurbade ja mängujäneste keskel istuvat; üle süles haigutava väikevenna ehmunult kaamerasse vaatavat; kõrrepõldu riisuvat või põllutee ääres kasvavas kõrges rukkis seisvat; pikast teest väsinult riigimetsa krobelistüveliste kuuskede all käsipõsakil istuvat... Onu Rixi “fotojaht” teenis neil aastail ilmselt kaht eesmärki: saada kodutalus

Foto 10. Kuused ja hobused. Richard Viidalepa foto perekonnakogust.

paratamatult minevikku libiseval ajal sabast kinni ja püüda hetki, mis võiksid märkida olevat ja visandada tulevat aega. Selle tunnistajaks on tema kink vanaisa 70. sünnipäevaks 1937. aastal – album *Jalapuu talu ja pererahvas*, mis mõnegi meelest polnud nii suure juubeli kohane, millele aga iga tulev aasta ikka suurema kaalu ja tähenduse annab. Viimased fotod selles on talu kaugemal asuvast karjamaast, vanaisa venna Jüri pere elukohast enne Venemaale siirdumist.

1941. aasta sõjasuvel, kui me küla kaugematel heinamaadel varju otsisime, läks vanaisa ühel päeval just sinna, väikesele fotole jäädvustatud vinnaga karjamaakaevu juurde loomi jootma ning Vene sõdur laskis ta naabrite juuresolekul selja tagant maha. Ta maeti sinnasamasse metsa ja naabrimees uuristas päitsis oleva kuuse koosseis risti. 1941. aasta 2. novembril sängitati Jalapuu vanapehmees ümber Järva-Petri surnuaiale. Käisime igal suvel korra kalmudel, aga 1980. aastate lõpul olid perekonna matmispaigale kerkinud võoraste värsked hauad.

Meie, viimased Jalapuul sündinud Viidalepad kolisime Lenini-nimelise kolhoosi maadelt Tallinna 1950. aasta märtsis ja juba 2. juunil sai endisest peremehest Arvist poliitvang, keda ootasid Siberi

laagrid, kaevandused ja raielangid. Ta jõudis perekonna juurde kuue aasta pärast.

Millalgi rajati Nurmsisse teisele poole kivikalmet kaks tuhat aastat haritud põldudele sõjaväelennuväli, mida kellelegi vaja ei ole ja kuhu peale umbrohu asfaldipragudes enam midagi ei kasva.

Juba tükk aega tühjana seisval Jalapuul on alles väike maja ja kiviait, mille viimane omanik laudaks ehitas, ja keset õue kurepessa telefoniposti otsas.

Foto 11. Väike Urve rukkis. Richard Viidalepa foto perekonnakogust. 1939.

Kõige kindlamateks asjadeks siin ilmas on osutunud mälestused, ja nii on Richard Viidalepa sihikindla kogumise ja vaikse uurimustöö viljad olnud ajas kestvamad kui ta vendade praktiline tegevus. See ei tähenda, et elu võiks nüüd ja tulevatel aegadel edendada maaharimise või inseneride kireta keeruliste aparaatide ehitamise vastu.

Kommentaar

¹Hingeloendites on talukoha numbriks selle ajani märgitud 7.

Kirjandus

Loorits, Oskar 2000. *Endis-Eesti elu-olu III: Lugesipalu põllumehe elust*. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused = Commentationes Archivi Traditionum Popularium Estoniae 17. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.